

ŞAMANİZM VE ŞAMAN TÖRENSEL OBJELERİ

SHAMANISM AND SHAMANIC RITUAL OBJECTS

ШАМАНИЗМ И ШАМАНСКИЕ РИТУАЛЬНЫЕ ОБЪЕКТЫ

Oya ÇETİN*
Yusuf ALBAYRAK**

ÖZ

Bir inanç sistemi olan Şamanizm, genel olarak Orta Asya'daki halkların özel olarak Türk halklarının ilk dini inançlarından biridir. Animist ve totemist Türk toplulukları, her varlığa bir ruh atfetmiştir, bu ruhlarla iletişime geçen kişiler de toplumun lideri olan Şamanlardır. Şamanizm'de Şaman, trans haline geçerek evrenler arasında seyahat etmekte, tanrılar ve ruhlarla görüşmekte ve insanlarla tanrılar arasında aracılık yaptığına inanılmaktadır. Şaman, trans haline geçerek tanrılar, insanların lehine hareket etmelerini sağlamak amacıyla ikna etmeye çalışmakta, böylece ruhların ve tanrıların desteğini elde etmek istemektedir. Şamanlar, tüm bunlarla ilgili ritüellerini gerçekleştirmek için çeşitli eşyalar kullanmakta, bu eşyalar Şaman'a ruhsal yolculuğunda eşlik etmektedir. Söz konusu eşyaların en önemlisi davuldur, davul, üzerindeki süslemelerden çalınmasına kadar Şaman'ın vazgeçilmez enstrümanıdır. Davulun ve gong gibi başka çalgıların ritmini kullanan Şaman, ruhsal olarak yükselmektedir. Şamanlar ayrıca erk hayvanı olarak kabul ettikleri hayvanlardan da güç almaktadır ve ruhlar alemine bu hayvanların yardımıyla geçmektedir.

Şamanlar, eski toplumlarda insanların ruhlarını ve bedenlerini sağaltan, hayatlarındaki önemli olaylarda onlara rehberlik edip toplumun benimsediği ritüelleri yönlendiren önemli kişilerdir. Bu yaklaşım, Şamanlık geleneklerini çağdaş yaşama adapte etme gayretiyle beraber ortaya çıkmıştır. "Şaman" dendiği vakit akla ilk gelen husus, çoğunlukla ruhlarla bağlantı içindeki kişilerdir. Bunun için, Şamanlar daha çok "ruh uzmanları" şeklinde kabul edilmektedir. Bu çerçevede sadece Şaman olan kişi ruhları görebilmektedir ve ruhların geçirdiği süreçleri deneyimleyebilmektedir. Şaman'ın ruhlarla ilişkisi, ruhların Şaman'ın bedenine girmesi ya da Şaman'ın ruhsal ve astral seyahatine yolculuk etmesi biçiminde gerçekleşebilir. Şaman'ın temel görevleri arasında, adak olarak sunulmuş olan hayvanların

* **ORCID:** [0009-0008-3136-4161](https://orcid.org/0009-0008-3136-4161), Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Ankara, oyacetin3335@gmail.com

** **ORCID:** [0000-0002-2001-6718](https://orcid.org/0000-0002-2001-6718), Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Ankara, albayrakusuf55@hotmail.com
Kaynak Gösterim / Citation / Цитата: Albayrak, Y., & Çetin, O. (2025). ŞAMANİZM VE ŞAMAN TÖRENSEL OBJELERİ. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* (66), 75-97.
<https://doi.org/10.17498/kdeniz.1691782>

Şamanizm ve Şaman Törensel Objeleri

ruhlarını tanrısal varlığa sunmaktır, ölenin ruhunu öteki dünyaya taşımaktır ve defin yerini saptamaktır ve hastaları sağaltmaktır.

Anahtar Kelimeler: Şaman, Şamanizm, Ritüel, Trans, Şaman Eşyaları

ABSTRACT

As a belief system, Shamanism is generally recognized as one of the earliest religious traditions of the peoples of Central Asia, and more specifically, of the Turkic peoples. Animistic and totemistic Turkic communities attributed a soul to every being, and those who communicated with these spirits were the shamans, who were also considered the leaders of their communities. In Shamanism, the shaman enters a trance state to travel between different realms, to communicate with gods and spirits, and to act as an intermediary between the divine and human worlds. In this state, the shaman attempts to persuade the deities to act in favor of humans, thereby seeking to gain their support.

In performing these rituals, shamans utilize various objects that accompany them on their spiritual journeys. The most significant of these items is the drum, which, with its symbolic decorations and rhythmic sound, becomes an indispensable instrument for the shaman. Utilizing the rhythm of the drum and other instruments like the gong, the shaman achieves a spiritual elevation. Shamans also derive strength from animals they regard as spirit helpers, and these animals aid them in crossing into the spiritual realm.

Shamans were historically regarded as healers of both soul and body, and as guides during significant life events, directing rituals accepted by their societies. This perspective has led to efforts to adapt shamanic traditions to contemporary life. The term “shaman” is primarily associated with individuals who maintain a connection with spirits, and for this reason, they are often referred to as “spirit specialists.” Only the shaman is believed to perceive spirits and experience their transformations. The relationship between the shaman and the spirits may involve spirit possession or spiritual/astral journeys. Among the shaman’s core responsibilities are offering the souls of sacrificial animals to divine entities, escorting the souls of the deceased to the afterlife, determining burial places, and performing healing rituals.

Keywords: Shaman, Shamanism, Ritual, Trance, Shamanic Objects

АННОТАЦИЯ

Шаманизм как система верований считается одной из первых религиозных традиций народов Центральной Азии, особенно тюркских народов. Анимистические и тотемистические тюркские сообщества наделяли каждое существо душой, а те, кто вступал в контакт с этими духами, были шаманами — духовными лидерами общества. В шаманизме шаман, входя в состояние транса, путешествует между мирами, общается с богами и духами и выступает посредником между миром людей и миром божественного. Находясь в трансе, шаман старается убедить божеств действовать в интересах людей и тем самым заручиться поддержкой духов и богов.

Для выполнения своих ритуалов шаманы используют различные предметы, сопровождающие их в духовных путешествиях. Наиболее важным из них является бубен — незаменимый инструмент шамана, как по своим украшениям, так и по звучанию. Используя ритм бубна и других инструментов, таких как гонг, шаман достигает духовного возвышения. Также шаманы черпают силу у животных, которых они считают своими духовными помощниками; с их помощью они переходят в мир духов.

В древних обществах шаманы играли роль целителей души и тела, наставников в важнейших жизненных событиях, а также проводников ритуалов, признанных

обществом. Подобное понимание привело к попыткам адаптировать шаманские традиции к современной жизни. Под словом «шаман» обычно подразумевается человек, находящийся в связи с духами; поэтому шаманы часто называются «специалистами по духам». Только шаман способен видеть духов и переживать процессы, которые с ними происходят. Взаимоотношения между шаманом и духами могут выражаться как в форме одержимости, так и в виде духовных и астральных путешествий. Основные обязанности шамана включают в себя жертвоприношение душ животных богам, сопровождение души умершего в иной мир, определение места захоронения и исцеление больных.

Ключевые слова: шаман, шаманизм, ритуал, транс, шаманские предметы

GİRİŞ

Paleolitik devre ait kaya resimlerindeki figürlerde izleri takip edilebilen, özellikle Bronz Çağı'na ait arkeolojik bulgularla varlığı açık bir şekilde görülebilen ve sözcük olarak literatüre 1700 yılının ikinci yarısında giren “Şaman” kelimesinin kökeni, hakkında farklı varsayımlar bulunmaktadır (Gürçan, 2018). A. Brand ve E. Isbrand'ın isimli iki Rus seyyahın yaptığı Çin gezisi sırasında gözlemlerini aktardıkları seyahatnamelerinde bu kelime kullanılmıştır. Gezinin aktarımları, Batı dünyasının Şamanizm hakkında bilgi edinmesini sağlamıştır (Bayat, 2005).

Doğu kaynaklarında “şemeniyye” ve Batı kaynaklarında “Şamanizm” olarak geçen bu inanç sistemi “Türk dini” olarak adlandırılmıştır (Yörükan, 2016). “Şaman” kelimesinin Mançurcadan geldiği söylenmektedir. Kelimenin tam karşılığı “hareket hâlinde coşku içerisinde olan kişi(dir).” Kimi araştırmalara göre “Şaman” kelimesinin kökeni Tunguzcaya dayanmaktadır. Roux'a göre “Şaman” kelimesi, uzun etimolojik tartışmalardan sonra elde edilen sonuçlara göre, uluslararası düzeyde de kabul edildiği gibi Tunguzcadan gelmiştir (Roux, 1994). Sanskritçede Şaman'ın “dilenci rahip, Budist rahip” anlamına gelen “Sramana” veya “Çramana” kelimesinden geldiği belirtilmektedir. Buradan da Çinceye “Şamen/bilge kişi” olarak geçmiş, Mançu-Tunguzcada “Şaman/Xaman” halini almıştır. “Şaman” sözcüğünün, Ren geyiği avcılığı ile hayatı sürdüren köylüler tarafından ortaya atıldığını belirten kaynaklar da vardır. Eliade'ya göre Şaman, Batı'ya Rusça vasıtasıyla, Tunguzca “Şaman” sözcüğünden geçmiştir. Öte yandan, Toharcada ve Sogdakçada da benzer sözcüklerin bulunduğu anlaşılmasıyla bu terimin Hint kökenli olabileceği varsayımı öne çıkarmıştır (Eliade, 2018). Şaman Buryatlarda “bö”, Sibirya'nın güneyinde yaşayan Türk halkları “kam”, Samoyedlerde “tadibey” şeklinde adlandırılmaktadır. Bu adlandırmalar tek bir cinsiyete özgü değildir. “Udagan, utagan, ubagan, utkan” olarak adlandırılan kadın Şamanlara da sıklıkla rastlanmaktadır (Dioszegi, 1998; Bayat, 2010). Arapçadaki “fağınun” kelimesi “fal bakan, sihir yapan kişi” anlamına gelmektedir ki bu kişiler, Şaman'ın rolünü üstlenmişlerdir (Demir ve Akgün Çomak, 2015).

Avrupa bilim dünyası, Şaman inancından 18. yüzyılın sonlarına doğru haberdar olmuştur. Türkler de “Şaman” kelimesini bu dönemde bilmemektedir, bu kelimenin yerine Altay Türkleri ile Urenhalar şimdiki kadar “kam” kelimesini kullanmış, Şamanların yaptığı törene de “hamlama” adını vermiştir. Yakutlar erkek Şaman'a “oyun” kadın Şaman'a da “udagan” adını vermişlerdir (İnan, 2006). Eski Türkçede Şaman karşılığı kullanılan kelime “kam”dır. Kamdan, Türkçe Turfan belgelerinde, *Divan-ı Lugat'it Türk'te*, “*Kutadgu Bilig ve Codeks Cumanicus*” adlı yapıtlarda da söz edilmektedir (Güngör, 2017). Türklerde bu tarihlerden önceleri Şamanizmin özelliklerini anlatmak için kullanılan ve sonrasında kullanılmaya devam eden terimler, toplumlara göre değişiklik göstermektedir. Şaman inanç sisteminin özünde bulunan ve ritüelleri gerçekleştiren Şaman'a Altaylar “kam”, Çuvaşlar “yum”, Kazak ve Kırgızlar “bakşı/bakşı”, Yakutlar “oyun”, Altay ve Yakut Türkleri

Şamanizm ve Şaman Törensel Objeleri

“udugan”, Kırgızlar “bübü” adını vermektedir. Bunlar birer din adamıdır ve de toplumun önünde olan kişilerdir. Orta Asya’da kam yerine “burhan-purhan” sözcükleri de kullanılmıştır (İnan, 2006).

Şamanın, güzel bir ruh durumuna sahip olduğu, farklı tanrılarla ve ruhlarla bağlantıda olduğu, insanları onların vereceği olumsuzluklardan koruduğu, kurban ayinlerini yönettiği, fal bakıp gelecekte haber verdiği ve büyü yaptığına inanılmaktadır. Bütün bunlar, sıradan insanların yapamayacağı işlerlerdir (Kenin-Lopsan, 1998). Asya’daki pek çok yere yayılan ve belli bir sistemi olmayan bu inancın lideri olan Şaman’ın yönettiği törenlerde, animizm ve totemizm gibi inançların uygulamaları da perforce edilmektedir. (Jordan ve Jordan-Bychkov, 2001). Şamanizm, bu yönüyle çok Tanrılı bir inançtır ve diğer inançlara da açıktır. Maytere, Mandişire, Erlik gibi figürler Budizm’den, “Kurbustan Tengere” ise Zerdüştlük üzerinden Şamanizm’e dahil olmuştur. Şamanizm üzerinde Hristiyanlık, Lamaizm, İslamiyet gibi dinlerin etkisi de büyüktür (İnan, 2017).

Şamanizm, iki evreli bir sistem içerisinde inanca dönmüştür. İlk evrede, doğa içerisinde savunmasız yaşayan insanlar dünyayı çevrelerinde gördükleri varlıklar üzerinden yorumlamıştır (Demir ve Akgün Çomak, 2015). Bu evrede insanlar çevrelerinde gördükleri, korktukları ve müdahale edemedikleri yüksek dağlar, ormanlar, çeşitli hayvanlar, gök gürültüsü, şimşek veya yıldırım gibi varlıklara ve olaylara kutsallık atfetmişlerdir. İkinci evrede, doğa olaylarını ve doğadaki varlıkları tanımlamaya başlayan insanlar, inançlarını daha sistematik ve kompleks bir hale getirmişlerdir. İkinci evrede doğa olaylarını, yeryüzünü, gökyüzünü ve yeraltını kontrol eden tanrılar ortaya çıkmış, bu tanrılar “iyi” ve “kötü” şeklinde ikiye ayrılmıştır. Tanrı inancının doğmasıyla birlikte, onlarla bağlantı kurarak, onlara hizmeti öğrenecek ve öfkelerini dindirecek bir aracının varlığına gereksinim duyulmuştur ve Şamanlar ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, Şamanlar da “ak Şaman” ve “kara Şaman” şeklinde ikiye ayrılmıştır. Şamanlık ve Şamanlar, bu iki sürecin art arda yaşanmasıyla varlık göstermeye başlamış, toplumun dinî lideri olmuşlardır (Khomushku, 2009). Özellikle, karlar altında bulunan ıssız, yaşam şartları zor ve çok soğuk bir iklime sahip olan Sibirya gibi bölgelerde doğa olaylarına kutsiyet atfedilmiştir. Bu yüzden, bazı araştırmacılara göre Şamanist uygulamaların kökeni Sibirya’ya dayanmaktadır (Roux, 1994). Sibirya kadar olmasa da Orta Asya’da da benzer şartlar hüküm sürmektedir ve Şamanizm’in özü ateş, su, yer ve gökyüzü, gök cisimleri, ormanlar, dağlar ve atalar kültü gibi inançlar bu bölgelerin dinamikleriyle ortaya çıkmaya başlamıştır (Demir ve Akgün Çomak, 2015).

Şamanizm’in insanlar üzerinde büyük bir etki kurmasının nedeni, bu inancın temsilcisi olan Şaman’ın trans haline geçebilmesidir. Şaman’ın, insanların büyüklüğünün farkında olduğu ama anlamakta zorlandığı doğayla iletişim kurabildiği ve müdahale edemedikleri doğa olaylarıyla mücadele edebildiği varsayılmıştır (Aydın, 2019). Şamanizm inancı, bu yüzden kolayca kabul edilmiştir. Trans halindeyken tanrılarla ve ruhlarla iletişime geçebilen Şaman’ın, onların isteklerini öğrenebildiği ve onları memnun edecek davranışlar sergileyebildiği düşünülmüştür. Böylece kötü tanrılar ve ruhlar insanlara daha az zarar verecektir, iyi tanrılar ve ruhlar da insanlara yardımlarını arttırabilecektir. Düzenli olmayan bir inanç sistemi olsa da Şamanizm’in kutsal bir kitabı, inandıkları bir peygamberi ve katı kuralları yoktur. Ancak Altaylı bir kam olan Yuguşeva, Şamanizm’in bir kutsal kitabının olduğunu, bu kitabı Rusların yok ettiğini söylemiştir (Yuguşeva, 2001).

Çok özel ve önemli dinî liderler olan Şamanlar sinirli, içe kapanık, çekingen ve münzevi bir hayatları olan kişilerdir. Zamanlarının çoğunu dağlarda ve ormanlarda gezerek geçirmektedirler, bu gezintiler esnasında sıradan insanların görmedikleri ruhlarla konuşmaktadırlar. Çocukluk döneminde ortaya çıkan bu belirtiler “Şaman hastalığı” adı verilen bir hastalıkla da ilişkilendirilmiştir. Bu hastalık, Şaman olarak seçilen kişinin atalarından bir ruhun Şaman adayına musallat olmasıyla başlamaktadır. Hastalanan kişi,

şaman olmayı kabul edene kadar yemeden içmeden kesilmekte, ateşler içinde yanıp acı çekmektedir. Bu süreçte Şaman adayının ailesi, onu bu yoldan çevirmeye çalışsa da başarılı olamamaktadır ve durumun kabul edilmesiyle Şaman adayı, usta bir Şaman'ın yanında eğitim görmeye başlamaktadır (Örnek, 1995). Şamanların ruhları ikili bir özellik arz etmektedir, yani şamanların varlığı/benliği hayvan şeklini almış baştan ve bedene enerji veren ruhtan oluşmaktadır. Şamanizm'deki ritüeller, Şamanların özel bir sembolik düzen içerisinde gerçekleştirdiği edimleri kapsamaktadır. Şamanlar, ritüel, ayin ve trans vasıtasıyla diğer dünya ile bağlantı kurmakta, ruhsal enerjileri dengelemekte ve toplumda çeşitli roller üstlenmektedir (Güngör, 2017). Trans (vecd) hali, ruhlar, semboller ve Şamanik teknikler, nesneler gibi ortak öğelerle Şamanlar, metafizik olanla etkileşime geçebilir. Bu öğeleri kullanan Şamanların temsil ettiği Şamanizm, pek çok farklı milletin ve özellikle de Türklerin inanç sistemidir. Türklerin dünya görüşünün, yaşam biçiminin, dünyayla ilişkilerinin, folklorik geleneklerinin, mitolojilerinin ve dini pratiklerinin Şamanik uygulamalarda izleri sürülebilir. Bu inanç sistemi, Sibirya ve Orta Asya'da, hala varlığını sürdürmekte, gelenek ve görenek düzeyinde yaşamaktadır. Doğum, ölüm, sosyal hayat, örf adet, tılsımlı taşlar, adak, türbeler, sihir, kurşun dökmek, nazar boncuğu asmak ve yağmur duaları vb. geçmişin izlerini taşıyan ritüellerde ve uygulamalarda Şamanizm varlığını sürdürmektedir (Aydın, 2019).

Şamanizm'in ortaya çıkışı ile ilgili farklı mit ve efsanelerde Şamanizm'le ilgili bilgiler vardır. Sibirya'daki Türk-Moğol kökenli Buryat ve Yakut Şamanlarına göre Tengriler, insanlara kötü ruhlarla baş etmeleri ve hastalıklardan iyileşmeleri için Şamanları göndermiştir. Buryat mitolojisinde bir kartal, rüyasında bir kadınla birlikte olduğunu görmüştür. Dünyaya gelen erkek çocuk "ilk Şaman" olarak kabul edilmiştir. Kartal, yaratıcı bir güç olarak "Ayıg" adıyla anılmaktadır ve Şaman inancındaki en önemli bir sembollerden biridir (Eliade, 2018). Sibirya'da yaşayan diğer bir halk olan Tunguzlara göre ilk Şaman, Şaman olabilmek için şeytandan yardım almıştır, bu da Şaman'ın doğaüstü varlıklarla karmaşık bağlantısını göstermektedir. Yakutlara göre doğaüstü güçlere sahip olan ilk Şaman'ın bedeni yılanlardan oluşmuştur ancak tanrıya karşı kibirlenmesinden dolayı tanrı, Şaman'ı ateşle öldürmek istemiştir. Ateşten çıkan bir kurbaga'dan türeyen kötü cinler de en güçlü Şamanları doğurmuştur (Çirkin, 2019). Tarihçilere göre 12. yüzyıldaki kayıtlarda Şaman "wu" olarak geçmektedir (Baldick, 2011). Kimi kaynaklara göre Şamanlık atadan soy şeklinde geçmektedir, yani Şaman olacak kişinin atalarında bir Şaman bulunmalıdır. Seçilen kişiye, bu ata Şaman'ın ruhu musallat olmakta ve onu Şaman olmaya zorlamaktadır. Atanın ruhunun musallat olmasına, Altay Şamanlığında "tös basıp yat/ruh basması" denmektedir. Eğer seçilen kişi aday olmayı kabul etmezse aklını yitirme tehlikesi yaşayacaktır (Demir ve Akgün Çomak, 2015). Kişi Şaman olmayı kabul ettiğinde, yaşlı usta bir Şaman'ın yanına eğitime başlamakta, Şamanlığın tüm püf noktalarını ustasından öğrenmektedir (İnan, 1995).

Yöntem olarak bu çalışmanın araştırmada, nitel araştırma yaklaşımına bağlı olarak yapılandırılmış ve özellikle betimleyici analizle içerik çözümlemesi tekniklerinden faydalanılmıştır. Nitel araştırmalar toplumsal, kültürel ve tarihsel olguların derinlemesine anlaşılmasını amaçladığından, Şamanizm gibi ritüel temelli, çok katmanlı ve sembolik yönü kuvvetli bir inanç sistemi için uygun bir metodolojik çerçeve sunmaktadır. Çalışma boyunca, Şamanizm'in tarihsel gelişimi, dinsel yapısı, sembollerle kurduğu anlam ağı ve törensel objelerin kullanımı çoklu bağlamlarda ele alınarak değerlendirilmiştir.

Araştırmanın birinci aşamasında, ikinci el yazılı kaynaklar yani kitaplar, makaleler, saha raporları ve akademik tezler taranmış; özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Şamanizm üzerine yapılmış disiplinler arası çalışmalardan, sistematik bir literatür derlemesi oluşturulmuştur. Literatür taramasında antropoloji, dinler tarihi, mitoloji, etnografya ve kültürel çalışmalar alanındaki yerli ve yabancı akademik yayınlara öncelik

Şamanizm ve Şaman Törensel Objeleri

verilmiş, böylece Şamanizm'e dair çok yönlü bir kuramsal zemin oluşturulmuştur. Bu kaynaklar arasında Eliade (Eliade, 1964; 2018), Hoppál (Hoppál, 2007; 2015), Roux (Roux, 1994), Vitebsky (Vitebsky, 1992; 2001) ve Harner (Harner, 1999) gibi Şamanizm çalışmaları referans kabul edilen otoritelerin eserleri merkezî bir konumda yer almaktadır.

İkinci aşamada, saha temelli somut kültürel veriler üzerinden analiz gerçekleştirilmiştir. Özellikle Türkiye'de bulunan Ankara Etnografya Müzesi'nde sergilenen Şamanik objeler -başlık, giysi, davul, tokmak ve figüratif aksesuarlar- yerinde gözlemlenmiş ve belge niteliğinde görsel materyallerle desteklenmiştir. Bu objeler görsel, biçimsel, sembolik ve işlevsel yönleriyle betimlenmiş; objelerin törensel bağlamdaki anlamları, ritüel pratiğe katkıları ve kozmolojik düzen içerisindeki yerleri detaylı biçimde yorumlanmıştır. Bu süreçte "görsel etnografi" yöntemi de dolaylı olarak devreye sokulmuş; nesnelerin sadece biçimi değil, taşıdığı kültürel ve metafizik anlamlar da çözülmemeye çalışılmıştır.

Çalışma boyunca kullanılan betimleyici analiz yöntemi, ritüelistik unsurların doğrudan yorumundan çok, bağlam içinde anlamlandırılmasına dayanmaktadır. Ritüellerde kullanılan her objenin kültürel temsiliyeti, toplumun inanç sistemiyle olan ilişkisi ve tarihsel kökenleri analiz edilirken hem metinsel kaynaklar hem de görsel/nesnel malzemeler çapraz doğrulama tekniğiyle birbirini destekleyecek şekilde değerlendirilmiştir. Bu yöntem, Şamanik objelerin sadece maddi değil, aynı zamanda anlamsal ve sembolik taşıyıcılar olarak da ele alınmasına imkân tanımıştır.

Ayrıca çalışmada, içerik çözümlemesi ile Şaman giysileri, davul üzerindeki desenler ve kullanılan hayvan figürleri gibi öğelerin taşıdığı semboller metinler arası ve kültürler arası bağlamda analiz edilmiştir. Bu analizlerde mitolojik motiflerin tekrar eden örüntüleri, yön kavramları, kutsal hayvan sembolleri ve doğayla kurulan ilişkiler belirginleştirilmiştir. Böylece, bu sembollerin hem ritüel pratiğe hem de kolektif bilinç düzeyinde kutsal anlama nasıl yardımcı olduğu ortaya konmuştur.

Bu çalışma, Şamanizm'de törensel objelerin sadece estetik veya işlevsel nesneler olmadığını, aynı zamanda sosyokültürel kimlik, kolektif hafıza, ritüel otorite ve metafizik iletişim araçları olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaca ulaşabilmek için hem tarihsel-literatürel bir zemin hazırlanmış hem de somut kültürel varlıklar üzerinden çok boyutlu bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Bu yönüyle çalışma Sibiryâ-Orta Asya Şamanizm'inin özgün ritüel yapısına ve Türk inanç sistemleriyle olan tarihsel sürekliliğine ışık tutan kapsamlı bir çözümleme sunmaktadır.

ŞAMAN TÖRENSEL OBJELERİ

Şamanlığa adım atan kişi, birtakım manevi bilgileri edinmek ve ruhsal seyahatlere çıkmak için belirli zamanlarda, yaşlı ve deneyimli bir Şaman eşliğinde bazı ritüelleri uygulamaktadır. "Ayin" adı verilen bu ritüellerin uygulandığı törenlerde Şaman'ın ruhsal yetenekleri gelişmekte, Şaman kendisini izleyen insanlarla etkileşime girmektedir. Söz konusu ritüeller, Şamanizm'in ilk kez görüldüğü Yerlik'in kullandığı Şaman kıyafeti, davul, güç hayvanı ve çeşitli akıl sağlığını etkileyen maddelerle gerçekleştirilmektedir. Özellikle uyuşturucu maddeler, ritüellerden önce kullanılmaktadır ve bu sayede Şaman, trans haline geçebilmektedir (Demir ve Akgün Çomak, 2015). Ritüeller sergilenirken ilk amaç, tanrılara yaranmak ve onların sevgisini kazanmaktır. Ritüeller özel bir giysi/kostüm ile gerçekleştirilmektedir ve transa geçerek dans etmek bu ritüellerin vazgeçilmez bir parçasıdır (Topuz, 1992). Puhu kuşunu andıran başlıklar, yani kuş donuna girmek, ayı postu kullanmak gibi uygulamalar bulunmaktadır (Prokofyeva, 2014).

Şaman'ın ritüel esnasında, kullandığı araç-gereçlerle giydiği elbiselerin görsel ve iletişimsel önemi vardır. Şaman, bu unsurları ritüellerin merkezine yerleştirmekte, böylece kendini ruhsal alemlere uyadurmayı ve ruhlarla bağlantıya geçerken daha güçlü olmayı

amaçlamaktadır. Tercih edilen giysiler, Şamanların inanç sembolizmi üzerinde önemli etkileri vardır ve kullanılan farklı aksesuarların, ruhlar aleminde Şamanlara güç vereceğine inanılmaktadır. Ayrıca, ritüeller performe edilirken müziğin gücünden yararlanan Şamanlar, özellikle dikkatleri kendilerine çekmek için davul kullanmaktadır. Şaman davulu, sadece çıkardığı ritmik sesleriyle değil, üzerindeki semboller ve desenlerle de büyük bir anlam taşımaktadır. Şaman'ın kıyafeti ve davulu, transa geçişin gerçekleşmesi ruhsal bağlantının güçlenmesi ve ritüel deneyiminin yönlendirilmesi için etkili bir araçtır (Aydın, 2019). Şimdi, sırasıyla Şamanların kullandığı törensel objeler üzerinde duralım.

1. Başlık

Ankara Etnografya Müzesinde, Şamanların kullandığı başlık, elbise, çizme ve şaman davulu gibi objeler bulunmaktadır. Kırmızı keçeden yapılmış olan başlık, aşağıdan yukarıya doğru daralmaktadır ve iki parçadan oluşmaktadır. Başlığın etek kısmı 60 cm, ortası 50 cm ve baş kısmı da 32 cm'dir. Başlığın etek kısmında 5 cm'lik deri şerit, alın kısmında 1 cm'lik sedef bir daire ve dairenin iki yanında başlığı saran beyaz düğmeler bulunmaktadır. Başlığın alın kısmı üçgen şeklindedir ve tepe kısmında 13 adet kuş tüyü vardır. Bu tüyler Şaman'ın yardımcı atasına ait bir kuş olan şahine aittir. Başlıktan sarkan siyah, kahverengi ve yeşil renklerden oluşan renkli yün kumaş şeritler vardır. Aynı renkteki şeritler, davulun tokmağında da yer almaktadır. Benzer başlıkları Altay, Sagay ve Hakas Şamanları da kullanmıştır. Sedef, deniz kabuğu ve kuş tüyleri ise başlıkta kullanılmaktadır. Altay Türklerinde deniz kabuklarına “yılan baş” adı verilmektedir. Altay Türklerinin kullandığı başlıklarda kırmızı renk hakimdir. Başlığın tepe kısmında, kuş tüyleri tüm kültürlerde ortak kabul edilmektedir (Resim 1a). Sagay başlıklarında ise deniz kabuğu ve parlak beyaz düğmeler vardır. Şamanların “miğfer” olarak adlandırdıkları başlıklar da dikkat çekicidir. Genellikle metal veya deriden yapılmış olup miğferlerin üzerlerinde çeşitli semboller veya süslemeler bulunmaktadır (Eliade, 2018), (Resim 1b).

2. Şaman Giysisi

Türk şaman giysileri, belli kurallara uygun bir şekilde hazırlanmaktadır (Resim 2a-b). Şaman, çoğu zaman ayin ve tören kıyafetlerini kendi elleriyle hazırlamaktadır ve bu giysiler, toplumun kollektifleşmiş dinî ve estetik düşüncelerini yansıtmaktadır. Bu işlemler ahlak kurallarına bağlı kalınarak ve özel bir şekilde gerçekleşmektedir. Elbise hazır olunca, sıra tasdik işlemine gelmektedir. Bu işlem “manyak takdis etme, manyak arüle” denen bir tür ayinle yapılmaktadır. Beğenilmemesi durumunda, giysinin eksikleri telafi edilmektedir (İnan, 2003).

Şaman'ın kıyafetlerini kadın akrabaları dikmektedir. Giysinin sorumluluğunu tecrübeli kadın olan “us kiji” almakta, kıyafetin her parçası ayrı ayrı hazırlanmaktadır (İnan, 1998). Kıyafetlerin kumaşı sığır, maral, mus ya da kuzeyde yaşayan kara hayvanın derisinden üretilmektedir. Bu kıyafetleri kullananların gök, yeryüzü ve yer altı ile daha güçlü bir bağ kurduğu bilinmektedir (Roux, 1994). Hakaslarda da giysi çok önemli bir Şaman eşyasıdır. Ceketler, genellikle çok geniştir. Kısa ceketin eteklerinde, uzunca tutulmuş ve şeritler halinde kesilmiş deri parçaları bulunmaktadır. Üst düzeydeki Şamanlar, kısa ceketin üzerine deniz kabuklarından dikilmiş, kırmızı renkli omuz giysisi giymektedir. Hakas kostümlerindeki yaşlı ve genç şamanın ceketleri aynıdır. Şaman kıyafetlerinin özelliği, bedeni reel dünyadan koparıp kozmik ve öte aleme götüren vasıta olmasıdır. “Kamlık” adı verilen tören giysisiyle Şamanlar, ruhlar alemine geçebilmektedir. Ayrıca Şaman giysileri, kullanıldığı ortama uyum sağlamaktadır. Savaş dönemlerinde kullanılan kıyafetler, koruyucu özelliğe sahiptir. Bu nedenledir ki başlıkta kılıç, cübbeye ok ve yay simgeleri bulunmaktadır. Kutsal sayılan Şaman giysileri, doğal olarak saklanması, korunması gibi birçok kuralı beraberinde

Şamanizm ve Şaman Törensel Objeleri

getirmektedir. Şaman kıyafetini korumazsa, zarar verirse kötü ruhların ona hastalık getireceğine inanılmaktadır (Bayat, 2005).

Altay Şamanları, demirden yapılan giysilerini baykuşa benzetmektedir (Resim 3). Giysinin kuşa benzemesi tam anlamıyla diğer dünya ile bu dünya arasındaki yolculuğu sağlamak içindir. Kartal da ilk Şaman'ın atası sayılmaktadır. Şaman mitlerde ve masallarda sihirli tüyü elde ettiği zaman göğe uçabilmektedir (Eliade, 2018). Şamanlar, ruhsal dünyayla bağlantı kurabilmek ve doğaüstü güçlerle iletişime geçebilmek için farklı ritüelleri kullanmaktadır. Bu ritüeller performe edilirken kullandıkları özel kıyafetler, onların ruhsal yolculukları için birer araç olması yanında, bir sembol, koruyucu kalkan ve güç kaynağıdır. Bu özellikleriyle Şaman kıyafeti, dünyevi ve ruhsal alemler arasında bir köprü işlevi görmektedir. Böylece Şaman'ın ruhlarla etkileşimi, güçlenmekte ve manevi koruma elde etmektedir (Eliade, 2018). Şaman elbiseleri üzerindeki evrensel unsurlar Şaman'ın dünya ve alt dünyaya seyahatleriyle ilgilidir (Alekseyev, 2013). Özellikle Yakut Şaman elbiselerinin arka tarafında yer alan metal güneş ve ay sembollerinin (Resim 4), Şaman'ın diğer dünyaya yolculukları süresince ona yol gösterdiğine inanılmaktadır (Hoppál, 1993).

Şaman giysisi istenilen şekilde olmazsa, Şamanlar ritüel sırasında giysiye alternatif olarak kemer, başlık ve davul gibi diğer unsurları kullanırlar (Eliade, 2018). Şamanların giysilerinde Altaylar, Tofalar ve Tuvaların kullandıkları dikiş ve nakış ile yaptıkları süslemeler giysileri farklı bir estetik katar. Giysilerin süslemelerinde zemin açık renkte ise kırmızı ve kahverengi iplikler kullanırlar (Resim 5). Kalmukların ve Altayların Şaman giysileri birbirine benzemektedir. Tofa ve Tuva Şamanlarının giysileri üstündeki nakışlar ise, kumaş şeritlerle yapılmış ve iskelet tasvirini ön plana çıkarmıştır (Resim 6). Bu her iki toplumda da iskelet sembolü, diğer toplumlara göre birbirinden farklıdır (Zümbül ve Geyik Değerli, 2022).

Giysiler üzerindeki ruh atası tasviri, topluluklara göre şekil ve malzeme olarak birbirinden farklıdır (Resim 7). Ruh atası figürü, “emeget” adı ile özellikle Yakutlar ve Dolganlarda, metaldir. Ruh atasını sembolize eden metal figürler şekilsel olarak birbirlerinden farklıdır ve bazılarının yüz detayları açık olarak tasvir edilmiştir. İnsanın aklı yüce Tanrıların gücünü kavrayamayacağından, Şaman'ın koruyucu ruhu Şaman'ın dışında ve sürekli yanında durmaktadır. Şaman çağırır çağırılmaz gelmekte, ona yardım etmekte, korumakta ve tavsiyeler vermektedir. Şaman, yalnızca “emeget” vasıtasıyla görmekte ve duymaktadır (Czaplicka, 1990).

Şaman giysileri, basit kıyafetler değildir, mitik anlamları olan karmaşık ve sembolik öğelerle süslenmiştir. Özellikle Sibiry Şamanlarının giysileri, üç ana parçadan oluşmaktadır. İlk parça olan kaftan, üzerinde mitolojik figürlerin ve demirlerin takılı olduğu bir koruyucu kalkan işlevi görmektedir. İkinci parça, Şaman'ın ruhunu temsil eden maskedir ve genellikle ruhlar dünyasında tanınmamak için kullanılmaktadır (Resim 8). Maskeler, şamanın korunmasını sağlamak ve ruhsal durumlar sırasında güvenliği sağlamaktadır. Maskeler, çoğunlukla iki amaç için kullanılmaktadır. İlk olarak, ayinlerde ve ritüellerde, özellikle ruhsal yolculukta tanınmamak ve gizemli kalmak; ikincisi ölü ritüellerinde Şaman'ın ölen kişiye daha yakın olması ve öte alemde gelen varlıkların Şaman'ı tanınması için maske kullanılmaktadır (Davletov, 2022).

Şamanlar, göğüslerinde bakır veya demirden yapılmış özel göğüslükler takmaktadır. Bu da bedenlerini korumakta ve güçlendirmektedir. Buryat şamanları ise siyah veya beyaz renkte, üzerinde metal figürler bulunan kürkler (Resim 9a-b) kullanmaktadır (Eliade, 2018). Altay şamanlarının kaftanları, genellikle keçi veya Ren geyiği kılından yapılmakta ve yılan şeklindeki kurdeleler ve kolyelerle süslenmektedir. Bu kaftanlar, Şaman'ın ruhsal gücünü ve yeteneklerini temsil etmektedir. Yılan şeklindeki kurdeleler ve kolyeler, doğanın gücü ve döngüsü ile bağlantıyı sembolize etmektedir (Stutley, 2023).

Ankara Etnografya Müzesinde şaman kıyafetleri sergilenmektedir. Bu kıyafetler çeşitli hayvan figürleri, tüyler ve doğal materyallerle süslenmiş durumdadır. Şamanik inançlarda, şaman kıyafetleri doğayla bütünleşme ve ruhani dünyaya erişim için önemli bir araçtır. Özellikle kuş tüyleri, şamanın gökyüzü ruhlarıyla olan bağlantısını güçlendiren bir sembol olarak öne çıkmaktadır. Bu kıyafetler, şamanın doğanın bir parçası olarak, insanları ruhani dünyalarla birleştiren bir köprü görevi görmesini sağlamaktadır. Kıyafetlerde bulunan kurt ve ayı figürleri ise şamanın ruhani rehberleri ve koruyucuları olarak kabul edilir, bu hayvanların ruhları, şamanın güç kazanmasında ve ritüeller sırasında transa geçmesinde rol oynadığını söyleyebiliriz.

3. Davul

Şaman ritüellerinde kullanılan enstrümanlar, müzik üretmenin ötesinde, Şaman'ın ruhsal yolculuğuna rehberlik eden ve ritüelin doğasını derinleştiren araçlar olarak kullanılmaktadır (Resim 10). Bu enstrümanların başında davul gelmektedir. Şaman ritüellerinde davul, sadece bir müzik aracı olarak değildir, aynı zamanda trans halindeki Şaman'ın ruhsal iletişim kurmasını sağlamaktadır. Davulun ritmik sesleri, Şaman'ın transa geçmesine yardımcı olmaktadır ve alemler arası yolculuğunda bir nevi binek görevi görmektedir. Bu ritmik sesler, Şaman'ın zihinsel ve duygusal durumunu dengelemesine, yaptığı işe yoğunlaşmasına ve ruhsal deneyimini yönlendirmesine katkıda bulunmaktadır. Şaman, davulun sesiyle birlikte transa geçerek, ruhsal rehberleriyle iletişim kurmakta ve topluluğunun ihtiyaçlarına yanıt bulmak amacıyla yönlendirici mesajlar almaktadır (Çoruhlu, 2017).

Bazı araştırmacılara göre davul, ilk kez Güney Asya'da görülmüştür. Tibet Budizm'ine ait çift davul Sibirya, Çukçi ve Eskimo davullarının biçimini de etkilemiştir. Tibet Bön rahiplerinin kıyafeti ve davulu, Sibirya Şamanlarının kartal tüyleri, şeritli miğfer ve silahlar arasında benzerlikler görülmüştür. Bu davul, Hindistan'ın arkaik halklarının kullandığı "Santal, Bhil ve Biga" isimli sepetlere de benzemektedir (Eliade, 2018). İlk dönemlerde davulun "vahşi hayvana" dönüştüğü düşünülürken, sonraki dönemlerde - hayvancılığın artması ve tarıma geçişle birlikte- davul "at" figürüne dönüşmüştür. Davulun ritmi, Şaman'ı heyecanlandırmaktadır, seyircilerin ruhsal durumu da bu sayede kontrol edilmektedir. Davullar ritüellerde kullanılmadan önce kan, bira veya votka ile ıslatılarak canlandırılmaktadır. Şaman, davulun yeniden hayat verilen derisi aracılığıyla başyardımcısı olan hayvanı canlandırmaktadır. Ruh şamanın içinde girdiğinde, şaman efsanevi hayvana dönüşmektedir (Eliade, 2018).

Hastalanmaları ve zorlu süreçlerden geçmeleriyle birlikte Şamanların yaşlarına ve ruhların talimatına göre davulların büyüklüğü belirlenmekte ve süreci tamamlayan Şaman'a giysisiyle birlikte davul teslim edilmektedir (Bayat, 2005). Her Şaman'ın davulu özel olarak hazırlanmakta ve üzerine çeşitli motifler çizilmektedir. Davulun üzerindeki desenler, Şaman'ın inançlarını yansıtan sembolik anlamlara sahiptir. Örneğin, Güney Sibirya'da yaşayan Şamanların davullarında üç alem tasviri sıkça görülür, bu tasvir gökyüzünü, yeryüzü ve yeraltını sembolize eder. Davulun alt kısmındaki semboller, genellikle yeraltı dünyasını temsil ederken, orta kısmı yaşamı ve doğanın çeşitliliğini temsil etmektedir. Üst kısımda ise güneş, ay ve her şeyin gözetlendiğini temsil eden semboller bulunmaktadır (Baldick, 2011). Kasnağı ilahi bir biçimde düşen ağaçtan yapılan davul, Şaman'ı hayat ağacıyla ilişkilendirmektedir (Eliade, 2018). Kozmik alemini temsil eden davulu önemli bir ritmik çalgı olarak gören Türkler, davulun kasnağını, kutsal kabul edilen sedir veya kayın ağacından; derisini geyik ve dağ keçisinin derisinden yapmışlardır. Davul yatay ve dikey olmak üzere iki parçaya bölünmektedir, bu iki parça dünyanın yer ve gök olarak iki ayrıldığını göstermektedir (Çoruhlu, 2017).

Şamanizm ve Şaman Törensel Objeleri

Tunguz davullarındaki süslemelerde, genel olarak hayvan figürü kullanılmaktadır. Bu davulların dünyayı merkezin üstünde tutan sekiz çift çizgileri dışında bezemeleri yoktur (Çoruhlu, 2017). Davuldaki en önemli sembol “eezi” adı verilen, davulun sahibini simgelen ve özelliklerini yansıtan insan figürüdür. Bu figür, davulu dört parçaya ayırmaktadır. Eezi’nin sağında Ay, solunda Güneş, Ay ve Güneş’in arasında Yıldızları simgeleyen 10-80 arasında nokta bulunmaktadır. Akşamı temsil eden Çoban Yıldızları da davuldaki yerini almaktadır. Altay ve Moğol davullarında da benzer süslemeler vardır ancak merkezden geçen yatay çizgi iki dünyayı birbirinden ayırmaktadır. Alt kısmında huş ağacı betimlenmiştir. Bu ağaç, hayvanların kurban edildiği yeri çevreleyen ağaçlara yapılan bir göndermedir. Ayrıca siyah-beyaz kurbağalar, yedi sayısı ve yedi tüyle ilişkili ruhlar da resmedilmektedir (Demir ve Akgün Çomak, 2015).

Davulda avlanan hayvanlar resmedilmektedir. Koryaklarda oval davul, Şaman’a ait değildir. Kutsal bir nesnedir ve sadece bir tarafı Ren geyiği derisi ile kaplıdır. Balina kemiğinden yapılmış olan tokmağın davula çarpan ucu, daha hacimlidir ve kurt kuyruğu derisiyle kaplıdır. Bir tokmak üzerinde tasvir edilen keçi üzerine binen binici, Şaman’ın esrik iken ne durumda olduğunu göstermektedir. Tokmak, Şaman’ın kendi bacağından alınan deriyle kaplıdır (Ateş, 2001).

4. Diğer Müzik Aletleri

Farklı coğrafyalardaki Şaman ritüellerinde kullanılan diğer enstrümanlar, tıpkı davul gibi ruhsal yolculuğu derinleştirmektedir. Örneğin, Asya’nın güneybatısında yaşayan Şamanlar, çan şeklindeki gongları ve halkaları kullanırken, Kuzey Amerika’nın batısındaki yerli Şamanlar davulun yanı sıra tahta şakşaklar veya el çingirakları kullanmaktadır. Söz konusu enstrümanlar, ritüelin ritmini belirlerken, Şaman’ın transa geçmesine de yardımcı olmaktadır. Davulun derin ve ritmik sesi, Şaman’ın beyin dalgalarını değiştirerek transa geçmesine olanak tanımaktadır. Şakşaklar ve çingiraklar, ritüelin enerjisini artırmakta ve dinamik bir ortam oluşturmaktadır (Bayat, 2006). Benzer şekilde, Avustralya’daki Aborjinler, ritüellerde tahta çubuklar kullanmaktadır. Bu çubuklar, doğanın ritimlerini ve titreşimlerini temsil ederek Şaman’ın ruhsal yolculuğunu desteklemektedir. Sibirya Şamanları ağız arplarını tercih ederken, Amerika’nın güneyindeki Şuar Şamanları yay çalgısını ritüalistik törenlerde kullanmaktadır. Ağız arpları, Şaman’ın nefesi ve sesiyle titreşimler yaratarak, transa geçmesine ve ruhsal dünyaya daha derin bir şekilde bağlanmasına destek olmaktadır. Yay çalgıları ise ritüel sırasında özel sesler çıkarak, Şaman’ın ruhlarla iletişimini güçlendirmektedir. Bu müzik aletleri, Şamanların farklı bilinç halleri yaratmalarına katkıda bulunmakta ve ruhsal yolculuklarını derinleştirmektedir (Harner, 1999).

5. Ateş

Şamanlar için ateş de önemli bir törensel objedir ve ritüellerde yoğun olarak kullanılmaktadır (Resim 11). Şamanlar her törende ateş bulundurmaktadır, ruhlara adanan kurbanın bir parçası öncelikle ateş kültüne sunulmaktadır (İnan, 2006). Şamanizm’de ve Türklerde ateşe hürmet, kökü çok eskilere dayanan derin inanıştır. Ateş daima ocakta bulundurulmakta, söndürülmemekte, rakı ve yağ gibi şeyler kullanıldığında bunlar, az da olsa ateşe saçılmakta. Bu ritüelin birçok hastalığı tedavi ettiğine inanılmaktadır (Yörükkan, 2009). Yörükkan’a göre Türklerde aile ocağı ata yadigarıdır, büyük ataların ruhu aile ocağında bulunmaktadır, bu yüzden ocağın söndürülmemesi gerekmektedir (Yörükkan, 2009). Başka bir esere göre Altay çadırında yanan ateş, ailenin başlangıç noktasını temsil etmektedir, biri öldüğünde onun ocağının da söndüğüne inanılmaktadır (Lvova vd, 2013).

İlk insanlar meyve ve otlarla beslenmişlerdir, ateşe ihtiyaçları olmamıştır. Tanrı et tüketmelerini emrettikten sonra insanların ateşe ihtiyaç duydukları ileri sürülmektedir. Tanrı, gökten kara ve ak taş indirmiştir. “Çakmak taşı” adı verilen bu taşla yakılan ateş kutsal sayılmış ve ayinlerde çakmak taşıyla yanan ateş kullanılmıştır. Ayrıca aile ocağında yanan ateş nasıl yanarsa yansın kutsal sayılmıştır. Yakutlar ocakta külün hareket ettiğini görünce bir çocuk olacağını düşünmüşler, ateşe bakarak kehanette bulunmuşlardır. Yakut Şamanları kötü ruhları kovmak için ateşe “Alas alas” diye bağırılmışlar ve ateşin her şeyi temizlediğine inanmışlardır (İnan, 2006).

Göktürkler, ülkelerine gelen yabancıların, zararlı ruhlarla ve büyülerle geldiklerine inanmışlardır; sınır girişlerinde ve devlet büyüklerinin huzuruna çıkmadan önce yabancılar, Şamanlar tarafından iki ateş arasından geçirilmektedir (Caprini, 2018). Buna göre ateş, fenalıkları temizlemektedir. Ayrıca ölümlerin eşyaları da ateşle temizlendikten sonra kullanılmaktadır (Turan, 2017). Bizans’tan Göktürk devletine gelen Zemarkhos başkanlığındaki bir elçi heyetinin, yakılan ateşin arasından geçirildiği, yapılan ayinle kötü ruhlardan arındırıldığı bilinmektedir (Drury, 1996). Salgın hastalık dönemlerinde Yakutlar, yıldırım düşmüş bir ağacın kıymıklarını sürterek ateş yakıp, ateşle yaşam alanlarını ve insanları arındırmaktadır (Harva, 2014).

6. Asalar

Asalar, şamanların ritüellerde kullandığı bir diğer önemli objedir (Resim 12). Asa, şamanın doğa ruhlarını yönlendirme ve kontrol etme gücünü simgeler. Ritüel sırasında kullanılan asa, şamanın doğaüstü dünyadaki gücünü artırır ve bu gücün topluma aktarılmasını sağlar. Asanın üzerindeki semboller, şamanın ruhani güçlerini temsil eder ve bu semboller aracılığıyla şaman, doğaüstü varlıklarla iletişim kurar. Şamanın asa kullanması, ritüelin enerjisinin doğru bir Resimde yönlendirilmesine ve ritüelin amacına ulaşmasına yardımcı olur (Çoruhlu, 2014).

7. Hayvan Figürleri

Şamanlar, ruhsal alemlerle bağlantı kurmak bazı desteklere ihtiyaç duymaktadır. Bu desteklerden en önemlisi trans hâline geçtiklerinde, kendilerine yol gösterecek ve güçlerini artıracak erk hayvanlarıdır. Bu erk hayvanları, Şamanlar için ruhsal yolculuklarda önemli bir rol üstlenirler. “Erk” güç anlamına gelmektedir ve Şamanlar, bu hayvanlar sayesinde güçlerini artırdıklarına inanırlar. Örneğin, Sibiryalı Şamanları, belirli bir hayvanla özel bir bağ kurduklarını ve bu hayvanlardan enerji aldıklarını düşünmektedir. Buna göre Şaman, o hayvanın enerjisini alarak hayvanla bütünleşmektedir (Davletov, 2022). Doğayla doğrudan bir ilişki kurduklarına inanan Şamanlar, erk hayvanlarının zaman içinde karşılımlarına çıkabileceğine inanmaktadır. Şamanların rüyalarında bile erk hayvanıyla astral yolculuklara çıktığına inanılmaktadır; bu yüzden Şamanlar, ani bir şekilde uyandırılmamalıdır çünkü bu durum, erk hayvanının ortadan kaybolmasına neden olabilir. Şamanların hayvanları bir güç unsuru olarak tercih etmelerinin nedeni, hayatta kalma mücadelesinde bu hayvanlardan aldıkları koruma yetenekleridir. Bu seçim, Şaman’ın yaşadığı topluluğun coğrafi ve doğal özelliklerine bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Şamanlar için erk hayvanı seçiminde, genellikle kişisel bir sır vardır ve bu da aralarındaki ilişkiyi daha da özel kılmaktadır. Erk hayvanının ortaya çıkışı, Şaman’ın ruhsal durumunda önemli bir yer tutar. Örneğin bir şifa seansı esnasında, erk hayvanının kimliği ön plana çıkabilmektedir (Buffalo ve Firedancer, 2007).

Şamanlar yaygın olarak seçtikleri erk hayvanları arasında kartal, jaguar, yılan ve sinek kuşu gibi hayvanlar yer alır. Bu hayvanlar, farklı özellikleri ve sembolik anlamları ile öne çıkmaktadır. Örneğin, kartal genellikle doğuyu, jaguar batıyı, yılan güneyi ve sinek kuşu

Şamanizm ve Şaman Töresel Objeleri

kuzeyi temsil etmektedir. Bu semboller, Şaman'ın doğayla, yönlerle ve elementlerle bağımlı vurgulamaktadır. Şamanlar bu hayvanları seçerek, onların bu özellikleriyle bütünleşirler. Örneğin, jaguar değişim ve dönüşümü simgelerken, yılan yaşam arzusunu, doğanın şifasını ve bilgiyi temsil etmektedir (Villoldo, 2022). Bu hayvanlar, Şamanların doğayla olan derin bağlarını ve ruhsal güçlerini pekiştirmektedir. Avrupa'daki eski Şaman öğretilerine göre kurt, en yırtıcı ve güçlü erk hayvanıdır. Şamanlar, ruhsal yolculuklarında bu hayvandan aldıkları güçle cesaret bulmaktadır. Her Şaman'ın erk hayvanını bulması ve onunla sürekli iletişimde olması, kişisel ve spiritüel gelişimleri için önemli bir ritüeldir (Arıt, 2022).

Şamanizm inancında at da simgesel öneme sahip bir hayvandır. At, Şaman'ın gökyüzüne çıkmasını sağlamaktadır. Ayinlerde kullanılan davul da at olarak nitelendirilmektedir. Ayın sırasında Şaman görsel olarak bir davula veya bir tahta ata binerek gerçek bir ata biniyormuş gibi davranmakta ve gökyüzüne bu atla çıkacağına inanmaktadır. Şamanizm inancında, Şaman'ın gökyüzüne binek hayvanla uçması, ata uçma kabiliyetinin bu inançla yüklendiği göstermektedir. Türk mitolojisinde at, kanatlı bir figür olarak sembolize edilmiştir ve ölümü temsil etmektedir. Çünkü Şaman, kendisiyle beraber ölen kişinin cesedini yanında taşıyarak diğer dünyaya geçmektedir. Çoğunlukla beyaz at yelesinden yapılmış çelenkler ağaçlara asılmakta ve üzerlerine kuş tasvirleri yerleştirilmektedir. Söz konusu tasvirlerin üzerine Şaman, atıyla birlikte göğe giden yolu temsil eden bir ip sarılmaktadır. Bu yolu kullanan Şaman'ın gökyüzüne çıktığına inanılmakta, Şaman, bu yolu kullanarak kurban edilen atın tanrı tarafından kabul olup olmadığını Tanrı Ülgen'e sormakta ve yeryüzüne indiğinde sorunun cevabını halka bildirmektedir (Davletov, 2022).

Hayvan figürleri, genel olarak koruyucu ruh olarak adlandırılmaktadır. Örneğin kurt, bozkır halkları için gücü; Altay Türklerinde at, sezgiyi ve koruyucu gücü; ayı gücü, savunma gücünü ve cesareti simgelemektedir. Güçlü bir kişiliğe sahip olan Şaman'ın en çok suretine büründüğü hayvan, kutsal bir kuş olan ve uyanıklığı simgeleyen baykuştur. Bu figürler davulların üzerine ya da taşlara çizilmiş ve işlenmiş olarak günümüze kadar gelmiştir. (Çoruhlu, 2017).

Kam davullarında hayvan figürlerine rastlanmaktadır, özellikle kurbağa motifi çok fazla kullanılmaktadır. Davulun ortasında, yaşanan dünya ile diğer alemleri ayıran çizgi şeklindeki tabakanın alt kısmında kutsal koyunları anlatan kurbağa resimleri vardır (Gömeç, 2011). Koyunlar da Şamanizm'de kutsaldır çünkü kötü ruhları kurbağaları, yılanları ve kertenkeleleri korkutmaktadır (Erman, 2016). Tuva efsanesine göre yer, hem karada hem de denizde yaşayabilen; arınmayı, derinliği, saflığı ve tefekkürü temsil eden kurbağanın üzerindedir (Buffalo ve Firedancer, 2007).

Orta Asya kültüründe, en özgün motif, yeri ve göğü temsil eden, ölen ruhları diğer alemlere taşıyan geyiktir (Tekçe, 1993). Dağ tekesi Avrasya'da ortaya çıkmış bulgular arasındadır (Esin, 1979). Geyik, Töles boyunda kutsal hayvan olarak kabul edilmiştir, geyiklerin boynuzları gökyüzü ve ay ile ilişkilendirilmiştir (Kalafat, 2004). Yükseklerle uçabilen kartal, şamanın biçimine girdiği hayvanlar arsında yer almaktadır. Bu kuş, şaman gökyüzüne yükselirken ona eşlik etmektedir (Çoruhlu, 2017).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Şamanizm, insanlık tarihinin en eski inançlarından biridir. “Şaman” sözcüğünün etimolojisine bakıldığında, bu sözcüğün Tunguzcadan geldiği düşünülmektedir. Buradan Mançurcaya, daha sonra Çince, Rusça ve Avrupa dillerine geçmiştir. Bilge kişiler olan Şamanlar tanrıyla doğrudan iletişim kurabilen, insanlara tanrısal ve ruhsal anlamda rehberlik yapabilen kişilerdir ki “Şaman” sözcüğü hangi dile geçtiyse bu anlamıyla karşımıza çıkmaktadır. Şamanların ritüellerinin en önemli yönü metafizik iletişimdir. Şamanlar,

ruhlarla iletişim kurmakta, astral yolculuklar yapabilmekte ve sosyal dengeyi, seslendikleri kitleyi iri ve diri tutarak sağlamaktadır. Ritüeller, tüm bu amaçlar için kullanılmaktadır. Söz konusu ritüellerin merkezinde davul ve “çan, gong, çingırak” gibi başka ritmik çalgılar bulunmaktadır. Ritm, Şamanların yaptığı kutsal yolculuğu başlatan ve devam ettiren hareket ettirici kuvvettir. Sadece hareket ettirici bir kuvvet olarak görülemez ritmik çalgılar, aynı zamanda ruhsal yolculuğun yapılmasını da sağlamaktadır.

Şaman giysileri de üzerlerindeki semboller vasıtasıyla Şaman’ın dinsel otoritesini görünür hale getirmektedir. Başlık ve başlıkta kullanılan objeler bu noktada oldukça önemlidir. Şamanlar, bunlar sayesinde ruhlar âlemine kendilerini tanıtmakta ve astral seyahat esnasında kendilerini korumaktadır. Hayvan motiflerinin bulunduğu giysiler, Şamanizm’in animist bir doğaya sahip olduğunu da ortaya koymaktadır. Şamanlar, erk hayvanlarından da güçlerini almaktadır. Bu hayvanlar, aynı zamanda törenler esnasında Şaman’a eşlik ve rehberlik etmektedir. Kartal, kurt, geyik ve ayı bu hayvanların başında gelmektedir. Söz konusu hayvanlar, Şaman’ın ruhsal seyahat esnasında gücünü artırmakta, ona etrafındaki insanların kutsallık atfetmesini sağlamaktadır.

Şamanizm, ritüellere ve sembolik unsurlara dayalı bir inanç sistemidir. Davul, başlık, giysi ve erk hayvanı vb. objeler, Şamanizm’in soyut ve somut kaynakları ve taşıyıcılarıdır. Söz konusu objelerle ilgili olarak yapılacak incelemeler, erken dönem Türk toplumlarının dünya görüşünü ve tabiatla ilişkisini anlatabilecek güçtedir. Ayrıca, Şamanizm’in kutsal olanla ilişkisi de bu incelemeler sonucunda anlaşılabilecektir. Şamanizm’in ritüelleri, zamanla farklı kültürel ve toplumsal gelişimlerde değişim yaşamış ve modern dünyadaki ruhsal arayışlara cevap bulabilecek yeni bir biçim kazanmıştır. Bu da Şamanizm’in esnek bir yapısının bulunduğunu göstermektedir. Şamanizm’in yenilebilir ve değişebilir formu, sadece eski dönemlerde yaşayan insanların değil, modern insanların da ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir yapı kazanmasını sağlamıştır. Günümüzde “Neo-Şamanizm” olarak adlandırılan bir spiritüel akım vardır. Neo-Şamanizm, geleneksel Şamanizm’deki bazı temel unsurlar korurken, bu unsurlar günümüz dünyasının isteklerine uyarlamış ve özellikle bireysel ruhsal iyileşme ve gelişimi ön planda tutan bir akım olarak öne çıkmıştır. Geleneksel Şamanik uygulamalarda kolektif ve topluluk temelli ritüeller ön plana çıkarken, Yeni Şamanizm’de bireyselleşmiş ritüeller ve kişisel deneyimler önem kazanmıştır. Bu durum, modern bireyin yalnızca toplumsal bir varlık olarak değil, aynı zamanda bireysel spiritüel ihtiyaçları olan bir varlık olarak ele alınmasının bir yansımasıdır.

Bu çalışma, Şamanizm’in yalnızca geçmişin mistik bir inanç sistemi değil, aynı zamanda insanın doğayla, evrenle ve kendi iç dünyasıyla kurduğu derin bir iletişim biçimi olduğunu ortaya koymuştur. Şamanizm, birey ile doğa, beden ile ruh, kutsal ile sıradan (profan) arasındaki sınırları aşan, bu ikilikler arasında anlam üreten bir köprü işlevi görmektedir. Ritüel pratiklerde kullanılan objeler -giysi, davul, başlık, ateş, erk hayvanı figürleri- bu köprünün temel taşıyıcılarıdır (Sieroszewski, 1986). Bu nesneler hem ritüelin fiziksel sahnesini inşa etmekte hem de metafizik boyutunu biçimlendirmektedir (Shirokogoroff, 1935).

Elde edilen bulgular, Şamanik objelerin yalnızca törensel araçlar olmadığını, aynı zamanda kozmik düzenin birer yansıması, kültürel belleğin taşıyıcısı (Popov, 1934) ve ruhsal dönüşümün araçları olduğunu göstermektedir (Hultkrantz, 1978). Örneğin, bir Şaman davulu sadece ses üretmemekte; üzerinde yer alan semboller aracılığıyla Şaman’ın evrenle kurduğu ilişkiyi dışa vurmaktadır (Vitebsky, 1992). Giysi üzerindeki motifler hem koruyucu işlev görmekte hem de Şaman’ın kimliğini ve yetkisini görünür kılmaktadır (Hoppál, 2015). Erk hayvanı figürleri ise bireyin bilinçaltındaki yönelimleri ve ruhsal ihtiyaçları sembolize eden arketipsel varlıklar olarak işlev görmektedir (Eliade, 1964).

Şamanizm ve Şaman Törensel Objeleri

Bu yönleriyle Şamanizm, sadece tarihsel bir inanç sistemi değil, dinamik, dönüşebilir ve bireysel farkındalık süreçlerine hitap eden bir yapı olarak günümüzde de varlığını sürdürmektedir (Winkelman, 2010). Veriler ayrıca, Şamanizm'in modern dünyada tamamen ortadan kalkmadığını, tersine farklı biçimlere evrildiğini ve günümüzdeki bireysel spiritüel pratiklere entegre edildiğini de ortaya koymaktadır. Özellikle "Neo-Şamanizm" adı verilen çağdaş yaklaşımlarda, geleneksel Şamanik objelerin yeniden yorumlanarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. Modern bireyler, geleneksel Şaman davulunu meditasyon aracı olarak kullanmakta, erk hayvanı rehberliğinde kişisel farkındalık ve psikolojik şifa süreçlerine yönelmektedir. "Erk hayvanı" kavramı, bu dönüşümün en dikkat çeken örneklerinden biridir. Geleneksel kültürlerde Şaman'a doğaüstü deneyimler için rehberlik eden bu figürler, modern pratiklerde bilinçaltı semboller veya arketipsel kişilik rehberleri olarak yeniden tanımlanmaktadır. Şamanizm'in bu yönü, kültürel bir miras ve modern insanın psikolojik ve ruhsal ihtiyaçlarını da karşılayan çok yönlü bir sistem haline getirmiştir. Bu bağlamda, Şaman giysilerinde kullanılan semboller, davul üzerindeki desenler, maskeler, tüyler ve hayvan figürleri gibi unsurlar sadece geleneksel bilgi aktarımının araçları değil, aynı zamanda bireyin içsel yolculuğunu ve dönüşümünü temsil eden güçlü simgeler olarak değerlendirilebilir. Şamanizm'in nesneleri hem kolektif hafızanın ürünüdür hem de bireysel deneyimin destekçisidir (Popov, 1978). Bu, Şamanizm'in çok katmanlı doğasını ve esnekliğini göstermektedir.

Şamanlar, geleneksel toplumlarda insan ruhunu ve bedenini iyileştiren, yaşamın önemli olaylarında rehberlik eden ve toplumun ritüellerini yönlendiren önemli figürler olarak kabul edilmektedir. Bu kabul, özellikle kırsal ve izole edilmiş toplumlarda daha da yaygındır. Ancak günümüzdeki yaşamda Şamanik uygulamalarla ilgilenen kişiler, genellikle Şamanların kırsal yaşamın zorluklarını deneyimlemedikleri için kendilerini tam anlamıyla Şaman olarak tanımlamaktan kaçınmaktadırlar. Bunun yerine "uygulayıcı" veya "rehber" gibi terimler kullanmayı tercih etmektedirler. Bu yaklaşım, Şamanik gelenekleri modern yaşama uyarlama çabasıyla birlikte gelişmiştir. "Şaman" dendiğinde ilk akla gelen özellik, genellikle ruhlarla bağlantı içinde olan insanlardır. Bu yüzden, Şamanlar genellikle "ruh uzmanları" olarak kabul edilmektedir. Buna göre yalnızca Şaman olan kişi ruhları görebilmekte ve onun geçirdiği süreçleri deneyimleyebilmektedir. Şaman'ın ruhlarla iletişimi, ruhların Şaman'ın bedenine girmesi veya Şaman'ın ruhsal seyahatine yolculuk etmesi şeklinde gerçekleşebilir. Şamanın başlıca görevleri arasında, adak olarak sunulan hayvanların ruhlarını ilahi varlığa sunmak, ölü kişinin ruhunu öteki aleme taşımak, ölen kişinin defin yerini belirlemek ve hastaları tedavi etmek bulunmaktadır.

Şamanlar, toplumlarda kendilerine yüklenen ruhsal güçler nedeniyle saygı görmüşlerdir. Şamanların tüm hastaları tanrısal bir biçimde iyileştirmesi beklenen bir durum değildir. Şaman'ın yaptığı ritüellerin iyileştirici etkisi, hastanın bu ritüele olan inancına bağlıdır. Şamanların hastalıklara yakalanma nedenleri, diğer bireylerde de benzer psikolojik hastalıklara neden olabilir ve hastalıkların şiddeti kişiden kişiye değişebilir. Şamanların psikolojik temelli hastalıkları iyileştirebilmeleri, onlar için önemli bir meziyettir. Şamanların hasta olmasının tek nedeni kutup bölgesinin zorlu koşulları olarak değerlendirilmemelidir.

Şamanist inançların izleri, dünyanın farklı bölgelerinde, çeşitli koşullarda gözlemlenmektedir. Benzer hastalıklardan mustarip bireyler, sadece kutup bölgesinde bulunmamakta, farklı toplumlardaki çeşitli etkenler bu tür hastalıkların ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamaktadır. Kişilik bozuklukları yaşayan bireyler, günlük yaşamlarında en çok maruz kaldıkları unsurlarla ilgili halüsinasyonlar görebilir. Kendilerini peygamber ilan etme ve sanma, cin musallatı ya da kötü ruhlar tarafından seçilme gibi deneyimler, yeraltı dünyasına götürülme, parçalanma ve yeniden dirilme gibi Şamanistik ritüellerle benzerlik gösterebilir.

Şaman toplum içinde ayırt edilmek için farklı bir kıyafet giyer. Bu kıyafet ruhların isteği üzerine, temiz günah işlememiş kişilerce hazırlanmaktadır ve günlük yaşamda da bunları giymektedirler. Kıyafet üzerindeki aksesuarların her biri, ayrı birer anlam taşımaktadır. Şamanizm, tarihsel süreçte çoğunlukla bir din olarak algılanmış ve toplulukları bir araya getiren bir yapı olarak işlev görmüştür. Ancak modern dünyada bireysel manevi arayışlar ön plana çıktıkça, Şamanizm bir din olmaktan çok bireysel spiritüel gelişimi destekleyen bir kültürel ve ritüel pratik haline dönüşmüştür. Şamanizm inancına mensup olan halkların doğayla ilgili inanışlarında birtakım farklılıklar olsa da bu insanlar, doğadaki bütün nesnelere karşı saygı ile yaklaşmayı ortak ilke edinmişlerdir. Gelecekte yapılacak araştırmalar için önerilebilecek başlıca yön, Şamanik objelerin modern toplumlarda nasıl kullanıldığı, popüler kültürdeki izdüşümleri ve özellikle terapi, meditasyon ve alternatif tıp uygulamaları içerisindeki rolleri üzerine yoğunlaşılmasıdır (Eliade, 1964). Modern insanın ruhsal yalnızlığı, Şamanik öğretilerin yeniden yorumlanmasına zemin hazırlamaktadır (Hultkrantz, 1973). Dolayısıyla Şamanizm, günümüzde yalnızca bir inanç değil, aynı zamanda bir “iyileşme dili” ve bir içsel denge pratiği olarak da yeniden değerlendirilmektedir (Rothenberg, 1968).

Bu bağlamda denebilir ki, Şamanizm’deki ritüel objeler sadece geçmişin kutsal nesneleri değil, aynı zamanda bugünün insanı için anlam, bağ ve şifa üreten araçlara dönüşmüştür. Bu çalışmadaki tespitler hem akademik alanda hem de uygulamada Şamanik objelere yönelik daha derinlikli ve çağdaş analizlerin yapılmasının önünü açmaktadır. Şamanik ritüellerde kullanılan törensel objelerin yalnızca pratik işlevlere sahip araçlar olmadığını, aynı zamanda derin sembolik, metaforik ve kozmolojik anlamlar taşıdığını açıkça ortaya koymaktadır. İncelenen veriler göstermektedir ki Şamanik nesneler, sadece ritüelin icrası için gerekli materyaller değildir; aynı zamanda kozmik düzeni temsil eden, bireyle evren arasında bağ kuran ve Şaman’ın ruhsal yolculuğunu somutlaştıran kutsal göstergelerdir.

KAYNAKÇA

- Alekseyev, N.A. (2013). *Türk Dilli Sibiry Halklarının Şamanizmi*, (Çev. M. Ergun), Kömen Yayınları, Konya.
- Arıt, A. N. (2022). *Şaman’ın Kozmik Dünyası İnisiyasyon Seremoni ve Ritüellerle Maya Şaman Öğretisi*, Ray Yayıncılık, İstanbul.
- Ateş, M. (2001). *Mitolojiler ve Semboller. Anatanrıça ve Doğurganlık Sembolleri*, Aksiseda Matbaası, İstanbul.
- Aydın, E. (2019). *Sibiry’da Türk İzleri: Yenisey Yazıtları*, Kronik Kitap, İstanbul.
- Baldick, J. (2011). *Hayvan ve Şaman Orta Asya’nın Antik Dinleri*. (çev. N. Şahin), Hil Yayın, İstanbul.
- Bayat, F. (2005). *Mitolojiye Giriş*, Ötüken Neşriyat, Çorum.
- Bayat, F. (2010). *Türk Kültüründe Kadın Şaman*, Ötüken Yayınevi, İstanbul.
- Bayat, F. (2006). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul.
- Buffalo, G. ve Firedancer, S. (2007). *Şamanların Erk Hayvanları*. (Çev. Bülent Uluçer), Okyanus Yayıncılık, İstanbul.
- Caprini, P. (2018). *Moğolistan Seyahatnamesi*. (Çev. Engin Ayan), Kronik Kitap, İstanbul.
- Czaplicka, M. A. (1990). *Shamanism in Siberia*, Lightning Source UK Limited Ltd. United Kingdom.
- Çirkin, S. (2019). *Güney Sibiry Arkeolojisi ve Şamanizm*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Çoruhlu, Y. (2014). *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi*, Kömen Yayınları, İstanbul.
- Çoruhlu, Y. (2017). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul.
- Davletov, T. B. (2022). *Şaman: Doğanın Şifası Uyanınca*, Asi Kitap, İstanbul.

Şamanizm ve Şaman Törenselleşme Objeleri

- Demir A. ve Akgün Çomak, N. (2015). *Şaman ve Türk Dünyası*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Dioszegi, V. (1998) *Şamanizm*, Terebess Kiado, Budapest.
- Drury, N. (1996). *Şamanizm*. (Çev. E. Şimşek), Okyanus Yayıncılık, İstanbul.
- Eliade, M. (1964). *Shamanism: Archaic techniques of ecstasy* (W. R. Trask, Trans.), Princeton University Press.
- Eliade, M. (2018). *Şamanizm*. (Çev. İ. Birkan), İmge Kitabevi, Ankara.
- Erman, A. (2016). *Tanrı Dini Şamanizm*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara.
- Esin, E. (1979). *Türk Kozmolojisi, İlk Devir Üzerine Araştırmalar*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- Gömeç, S. (2011). *Şamanizm ve Eski Türk Dini*, Berikan Yayınevi, Ankara.
- Güngör K. (2017). *Türk Halk İnanışları Üzerine*, Kimlik Yayınları, Kayseri.
- Gürcan, K. (2018). *Kutsal Şaman Elbiseleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Gürcan Yardımcı, K. (2017). "Türk Töresinin Hazinesi Kutsal Şaman Elbiseleri İkonografisi", *International Journal of Cultural and Social Studies*, 3: 461-475.
- Harner, M. (1999). *Şamanın Yolu*. (Çev. A. Atalay), Dharma Yayınları, İstanbul.
- Harva, U. (2014). *Altay Panteonu: mitler, ritüeller, inançlar ve tanrılar*, (Çev. Ö. Suveren), Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul.
- Hoppál, M. (2007). *Şamanlar: Ruhlarla konuşanlar* (Çev. Bahadır Sina Şener). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Hoppál, M. (1993). "Studies on Eurasian Shamanism", *Shamans and Cultures*, Ed. Mihaly Hoppál - Keith D. Howard, Budapest: Akademiai Kiado, Los Angeles: *International Society for Trans-Oceanic Research*. 258 - 288.
- Hoppál, M. (2012). *Avrasya'da Şamanlar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Hoppál, M. (2015). *Shamanism: An introduction* (2nd ed.), Budapest: International Society for Shamanistic Research.
- Hultkrantz, Å. (1973). *Religion of the North: Religion of the North American Indians and Eskimos*, Leiden: E. J. Brill.
- Hultkrantz, Å. (1978). *Cosmology, myth, and ideology among North American Indians*, In T. A. Sebeok (Ed.), *Native languages and cultures of Western North America* (pp. 63-81), Indiana University Press.
- İnan, A. (1995). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- İnan, A. (1998). *Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları, Makaleler ve İncelemeler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi I, Ankara.
- İnan, A. (2003). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Altınordu Yayınları, Ankara.
- İnan, A. (2006). *Eski Türk Dini Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- İnan, A. (2017). *Eski Türk Dini Tarihi*, Altınordu Yayınları, Ankara.
- Jordan, B. B. ve Jordan-Bychkov, T. G. (2001). *Siberian village: Land and life in the Sakha Republic*, University of Minnesota Press, London.
- Kalafat, Y. (2004). *Altaylardan Anadolu'ya Kamizm Şamanizm*, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Kenin-Lopsan, M. (1998). "Tuvaların eski gelenekleri". (çev. E. Arıkoğlu). *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 5: 62-68.
- Khomushku, O. M. (2009). "Shamanism as a worldview basis of ethnocultural traditions of the peoples of the Sayan-Altai in present-day society". *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences*. 3, 1: 94-100.
- Lvova, E. L - Oktyabrskaya, İ. V. - Sagalayeve, A. M. - Usmanova, M. S (2013). *Güney Sibirya Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri I*. (Çev. Metin Ergun), Kömen Yayınları, Konya.

- Örnek, S. (1995). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, Gerçek Yayınları, İstanbul.
- Popov, A. A. (1934). *Materialy po shamanstvu u yakutov [Materials on shamanism among the Yakuts]*, Leningrad, Nauka.
- Popov, A. A. (1978). *Etnograficheskie ocherki narodov Sibiri [Ethnographic essays on the peoples of Siberia]*, Moskva, Nauka
- Prokofyeva, Y. Dmitriyevna (2014). *Şamanskiye Kostümü Narodov Sibiri*, (Çev. Atilla Bağcı), TKAE Yayınları, Ankara.
- Rothenberg, J. (1968). *Technicians of the sacred: A range of poetries from Africa, America, Asia, Europe and Oceania*, Doubleday, University of California Press.
- Roux, J. P. (1994). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, (Çev. Aykut Kazancıgil), Dergah Yayınları, İstanbul.
- Shirokogoroff, S. (1935). *Psychomental Complex of the Tungus*, kegan Paul, London.
- Sieroszewski, W. (1986). *Yakutlarda on iki yıl*, (Çev. M. Tögar). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Stutley, M. (2023). *Ruhlar Dünyasıyla Bağlantı Kurmak: Şamanizm Değişen Bilişin Hallerinde İçinde*, (çev. Sinan Köseoğlu), Say Yayınları, İstanbul.
- Tekçe, E.F. (1993). *Pazırık, Altaylardan Bir Halının Öyküsü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Topuz, H. (1992), *Kara Afrika Sanatı*, Anadolu Matbaası, İstanbul.
- Turan, Ş. (2017). *Türk Kültür Tarihi*, Bilgi Yayınları, Ankara.
- Villoldo, A. (2022). *Şaman, Şifacı, Bilge*. (Çev. Nur Yener), Omega Yayınları, İstanbul.
- Vitebsky, P. (1992). *The shaman: Voyages of the soul from the Arctic to the Amazon*, Macmillan, London.
- Vitebsky, P. (2001). *The shaman: Voyages of the soul*. Duncan Baird Publishers.
- Winkelman, M. (2013). *Shamanism: A biopsychosocial paradigm of consciousness and healing*, Praeger, California, Colorado, Oxford.
- Yılmaz, Ş. (2024). Pinterest, <https://tr.pinterest.com/pin/9429480456286241>.
- Yörük, Y. Z. (2009). *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Yörük, Y. Z. (2016). *Türklerin Müslüman Olmadan Evvel Benimsediği Dinler ve Şamanizmin Bu Dinsel Üzerinde Görülen Tesirleri*, (Çev. T. Yörük), Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Yuşeva, N. (2001). *Altaylarda Türkler ve İnançları*. (çev. S. Tural). *Türk Dünyası Araştırmaları* 11: 139-151.
- Zümbül, T. ve Geyik Değerli, N. (2022). “Şaman giysileri üzerindeki desenler ve semboller”, *International Social Mentality And Researcher Thinkers*. 8, 65: 2004-2017.

Şamanizm ve Şaman Törensel Objeleri

RESİMLER

Resim 1a: Altay Şaman Başlığı (<https://tr.pinterest.com/>) Resim 1b: Şaman Başlığı (<https://www.soylentidergi.com>)

Resim 2a: Şaman Giysisi Ön ve Arka Tarafı (<https://www.soylentidergi.com>)

Resim 2b: Yakut Şaman Elbisesi (Gürcan, 2018)

Resim 3: Altay Şaman Elbisesi

(<https://www.google.com/imgres?q=Rusya%20Bilimler%20Akademisi%20>)

Şamanizm ve Şaman Törensel Objeleri

Resim 4. Türk Şaman Elbiselerinde Ay-Güneş/Evren Sembolizmi (Gürcan Yardımcı, 2017)

Resim 5: Şaman Elbiselerinde Desen (Gürcan Yardımcı, 2017)

Resim 6: Türk Şaman Elbiselerinde İskelet Sembolizmi (Gürcan Yardımcı, 2017)

Resim 7: Türk Şaman Elbiselerinde Ruh Atası Sembolizmi Detayları (Gürcan Yardımcı, 2017)

Resim 8: Maskeli Şaman Kıyafeti (Yılmaz, 2024)

Şamanizm ve Şaman Törensel Objeleri

Resim 9a-b: Buryat Erkek Şaman Giysisi ve Ekleri (<https://tr.pinterest.com/>)

Resim 10: Şaman Davulu (<https://anadolu.kapadokya.edu.tr/saman-davulu/>)

Resim 11: Ateş (<https://www.ekrembugraekinci.com/article/?ID=731&şaman>)

Resim 12: At başlıklı Şaman Asası (Hoppál, 2012)